

Hvordan kan vi forstå påstander om fortielse av fortiden?

Betydningen av «fortielse» i fremstillinger av bombingene av Laksevåg 4. oktober 1944

Understanding claims about silencing of the past

The meaning of «silencing» in representations of the bombing of Laksevåg on October 4th, 1944

Marianne Sætre Amundsen

Stipendiat i historiebruk og minnepolitikk, Universitetet i Bergen

Master i historie, 2022

marianne.amundsen@uib.no

Sammendrag

Fortielse er en mye brukt trope i tekster som omhandler fortiden, særlig innen norsk krigshistorie. Men hva betyr det egentlig? Denne artikkelen diskuterer betydningen av «fortielse» med utgangspunkt i den allierte bombingene av Laksevåg 4. oktober 1944. Ved å analysere et bredt utvalg fremstillinger fra 1944 til 2022 viser jeg hvordan påstander om fortielse kan forstås, og hva de kan ha oppstått som følge av. Forstår man begrepet i en konvensjonell betydning, er det direkte misvisende å hevde at bombingene av Laksevåg har vært fortiet. Jeg argumenterer derfor for at man må forstå begrepet på en annen måte: i en historisk betydning, som innebærer ulike og skiftende meningsinnhold. Da handler fortielsen delvis om underkommuniserte aspekter, motstridende fremstillinger og lite nasjonal oppmerksomhet, men først og fremst om traumene hos dem som overlevde. Artikkelen kaster således nytt lys over begrepet «fortielse» i historiesammenheng. Jeg viser at det bør nyanseres og forstås på en ny måte når det gjelder bombingene av Laksevåg, men trolig også i andre tilfeller.

Nøkkelord

fortielse, glemsel, minne, bombingene av Laksevåg / Holen skole, norsk krigshistorie

Abstract

Silencing is a commonly used trope in texts dealing with the past – for example, in Norwegian war history. But what does that really mean? This article discusses the meaning of «silencing» by taking the Allied bombing of Laksevåg on October 4th, 1944, as a starting point. Through an analysis of representations spanning from 1944 to 2022, I interpret claims of silencing and their underlying causes. If the term is used in a conventional sense, it is directly misleading to claim that the bombing of Laksevåg was silenced. I therefore argue that the term must be understood in a different way; in a historical sense, encompassing varied meanings of the word. Then the silencing partly concerns undercommunicated aspects, contradictory representations, and lack of national attention, but primarily the issue has been about the traumas of those who survived. The article thus sheds new light on the concept of silencing in the context of history. I advocate for a nuanced understanding of the term's application, both in the case of the bombing of Laksevåg and potentially in others too.

Keywords

silencing, forgetting, concealment, memory, the bombing of Laksevåg, Norwegian World War II history

Innledning¹

Bombingen av Laksevåg ble utført av de allierte 4. oktober 1944. Totalt 193 norske sivile mistet livet som følge av angrepet, blant disse 61 barn på Holen skole.² I senere tid har hendelsen i en rekke sammenhenger blitt fremhevet som fortiet og glemt. Aviser har blant annet skrevet om hendelsen under overskriftene «Krigens største tap i glemmeboken»³ og «Den store fortielsen».⁴ I tillegg har det blitt fremmet eksplisitte påstander om fortielse, eksempelvis i heftet *Holen skole* (2008), skrevet av overlevende bombeoffer Trygve Freyvald Guldbrandsen, og i boken *Bomber over barneskolen* (2006), skrevet av journalist Ingebjørg Jensen, barnebarn til et av ofrene. Begge har hevdet at bombingen har blitt fortiet av historikere og pressen, i lokalsamfunnet og til dels av myndighetene.⁵ I 2012 ble det utgitt et faghistorisk verk om hendelsen: «Bombemål S/N 102 Bergen». *De allierte angrepene på Laksevåg i 1944 og 1945*, med historiker Yngve Nedrebø som redaktør og Paul Sedal som billedredaktør. De søkte å gi en autoritativ tolkning av tilgjengelig kildemateriale, og dermed blegge alle uoppklarte spørsmål knyttet til bombingen. Også her kan man lese at bombingen ble fortiet etter krigen, forklart med at det var «våre» allierte som forårsaket lidelsene.⁶ I et kapittel som handler om de overlevendes kamp for krigspensjon, skrevet av Jensen, blir bombingen presentert som «den største sivile katastrofen i Norge under krigen – og kanskje den mest fortiede».⁷

«Fortiet historie» er en ofte brukt trope i tekster som omhandler fortiden. Innenfor norsk krigshistorie finnes det en rekke andre eksempler på dette: Krigen i Nord-Norge, norske motstandskvinner og krigsseilerne er blant temaene som gjentakende har blitt knyttet til et fortielsesaspekt. Hva som menes med fortielse, har imidlertid i liten grad blitt diskutert av norske historikere. I denne artikkelen vil jeg belyse spørsmålet ved å undersøke hvordan «fortielse» og beslektede begreper har blitt brukt i fremstillinger av bombingen av Laksevåg.

Artikkelen bygger på et bredt utvalg av flere typer kildemateriale: faghistoriske utgivelser – herunder nasjonale og lokale oversiktsverk om andre verdenskrig,⁸ offisielle minneskrift,⁹ avisinnlegg i *Aftenposten* og *Bergens Tidende* fra krigstiden og frem til 2022, samt en rekke utgivelser i ulike sjangre som handler spesifikt om hendelsen – mange skrevet med et personlig utgangspunkt.¹⁰ Kildematerialets store spredning i både utgivelsesdato, type og sjanger har for det første gitt et solid empirisk grunnlag for å kunne si noe om hvorvidt det er treffende å hevde at bombingen har vært fortiet, og hvorfor påstandene om fortielse har oppstått. For det andre vil det gi et mer dekkende bilde av minnekulturen, ettersom den formes i et samspill mellom historisk rekonstruksjon og private minner og erfaringer, noe som åpner for flere forklaringsfaktorer. Fremgangsmåten har vært å nærlese tekstene og systematisk lete etter og tolke utsagn som kan knyttes til fortielsesaspektet.¹¹

1. Tusen takk til professor Teemu Ryymin for nyttige innspill og kommentarer.

2. Nedrebø & Sedal 2012: 92.

3. Guhnfeldt 2011.

4. Guldbrandsen 2007.

5. Guldbrandsen 2008: 18–23; Jensen 2006: 54.

6. Nedrebø & Sedal 2012: 188.

7. Nedrebø & Sedal 2012: 283.

8. Steen 1947–50; Skodvin 1984–87; Dahl mfl. 1995; Nøkleby & Hjeltnes 2000; Greve 1978–79; Fossen 1984–91; Thowsen 2004.

9. Den norske stat 1949–1951; Norges Lærerlag et al. 1949.

10. Olsen 1946; Fasmer mfl. 1949; Steimler 1954; Lyngvi 1991; Sundsteigen 1994; Frichsen 2004; Jensen 2006; Løkkeberg 2007a; Guldbrandsen 2008; Nedrebø & Sedal 2012.

11. Artikkelen bygger videre på min masteroppgave *Fortiet krigshistorie? En analyse av fremstillinger av bombingen av Laksevåg/Holen skole 4. oktober 1944* (Amundsen 2022) ved Universitetet i Bergen.

Hovedmålet med artikkelen er å bidra med ny kunnskap om bombingene av Laksevåg som del av norsk minnekultur om krigen: Særlig i lokale medier og utgivelser har den vært mye diskutert, og mange har knyttet den til et fortelsesaspekt uten å spesifisere hva det innebærer. Denne artikkelen vil således fungere oppklarende. I tillegg er det et mål å øke forståelsen for hvordan utsagn om fortelse kan forstås i historiesammenheng generelt.

Meningsinnholdet i «fortielse» og beslektede begreper

Som vist ovenfor brukes begreper som «fortielse» stadig i forbindelse med historiske fremstillinger, og kanskje særlig når det gjelder fortellinger om andre verdenskrig. Hva som menes med begrepet, blir imidlertid sjelden klargjort av dem som bruker det. Meningsaspektet som inngår i «fortielse», kan diskuteres med ulike utgangspunkt. Her knytter jeg meg til idéhistorikeren Quentin Skinner, som skiller mellom ulike betydninger av ordet «mening». Den første viser til ordets leksikalske mening, altså hva ordet betyr i rent bokstavelig forstand.¹² Med en slik forståelse betyr «fortie» det samme som å «unnlate å omtale», «tie stille med» eller «unnlate å nevne noe (som man ikke burde holde hemmelig)».¹³ Fortiet *historie* vil ut fra dette bety historie som ikke har blitt omtalt eller nevnt, men holdt skjult, til tross for at det burde ha vært omtalt. Begrepets meningsinnhold innebærer således bevisste valg om å skjule eller unngå å snakke om noe, eller med andre ord: Å legge lokk på noe som har skjedd. Dette er en konvensjonell forståelse av begrepet.

Skinnerns andre betydning som jeg vil trekke frem, refererer til forfatterens *intensjon* i skapelsen av teksten. Intensjon viser ikke til de private tankene og ideene i hodet på forfatteren, men til de konvensjonene han eller hun utnyttet i den aktuelle konteksten. Dette kan betegnes som «historisk mening». Å gripe ordets historiske mening fordrer at man setter seg inn i de forutsetningene og hensiktene som lå til grunn for den bestemte ytringen. Bak en slik bruk av mening ligger det ifølge Skinner et premiss om at de som ytrer noe, også ønsker å *gjøre* noe. En ytring er således en handling med en spesifikk intensjon – en *talehandling*. For å forstå hva «fortielse» betyr, må en altså ikke bare ta tak i ordets leksikalske mening, men også hvilken type talehandling ytringen er et uttrykk for: hva som blir gjort ved å ytre noe, gjennom den konteksten det ytres i, og måten det blir sagt på.¹⁴ Dette impliserer at forfatterne kan ha normative hensikter med å skrive på bestemte måter, og at utsagn kan sees på som argumenter, selv om det ikke nødvendigvis refereres i teksten til de kontekstene argumentene inngår i. Som denne artikkelen skal vise, innebærer en historisk betydning av «fortielse» ulike og skiftende meningsinnhold, til forskjell fra den konvensjonelle betydningen.

I tekster som omhandler fortiden, brukes «fortielse» ofte sammen med – eller på tilsvarende måter som – begreper som «undertrykt», «marginalisert» og «glemt». Dette er et begrepsapparat som flere forskere har diskutert og typologisert. Thomas V.H. Hagen skiller for eksempel mellom hegemoniske, medvirkende og underordnede fortellinger om krigen,¹⁵ hvorav sistnevnte er de som befinner seg nederst i krigens minnehierarki. Han identifiserer tre hovedtyper av underordning. Den første er *undertrykte* fortellinger, som gjerne har synliggjort interessemotsetninger og politiske kamper. Den andre typen, *marginaliserte* fortellinger, handler om valg av perspektiv, mens den siste, *oversette* fortellinger, har vært

12. Skinner 2002: 91.

13. Her har jeg tatt utgangspunkt i definisjonene til Den Norske Akademis ordbok.

14. Skinner 2002: 104–105, 115–117.

15. Hagen vurderer de ulike typene av fortellinger ut ifra hvordan de forholder seg til den etablerte grunnfortellingen om krigen. Hva som menes med grunnfortelling, utdypes senere i denne artikkelen.

underordnet på grunn av mangel på kunnskap. I tillegg påpeker han at alle fortellinger kan ha en sensitiv dimensjon, som han videre deler i *emosjonell*, *tabuisert* og *kontroversiell* historie.¹⁶ Når det gjelder «glemsel», kan man operere med en todeling: *Aktiv* glemsel en form for maktutøvelse, for eksempel sensur, mens *passiv* glemsel angår det som utilsiktet «går i glemmeboken» fordi det ikke blir aktivt minnet.¹⁷ At noe har vært i bakgrunnen for oppmerksomheten, betyr ikke nødvendigvis at det har blitt fortiet, undertrykt eller glemt.¹⁸ Det kan likevel vekke sterke følelser at noe ikke har blitt omtalt i det omfang man mener det burde ha blitt, eller med andre ord: at det har blitt underkommunisert. Her vil det gjerne oppstå stridende meninger ettersom de som skriver om fortiden, har ulike syn på hvilke historier det er viktig å fortelle – noe som også endrer seg med tiden og med utviklingen av forskningstradisjonene.

Begrepene «fortiet», «undertrykt», «marginalisert» og «glemt» historie bærer altså med seg ulike meningsinnhold, men ofte glir de over i hverandre og blir brukt om hverandre. Som vist kan også fortielse teoretisk sett bety ulike ting. Derfor kommer jeg i det følgende til å undersøke fenomenet på ulike måter. I første sekvens tar jeg utgangspunkt i den konvensjonelle betydningen og undersøker empirisk om påstandene om fortielse ut ifra dette samsvarer med virkeligheten. I andre sekvens går jeg mer omfattende til verks, og forholder meg til den historiske betydningen av «fortielse» ved å bruke det som et analysebegrep. Da er jeg ikke opptatt av fortielse som et fenomen i fortiden, men av hva som har skapt oppfatningene som har blitt til påstander om fortielse, og hva som har blitt ment med dem. Uavhengig av hvorvidt påstandene stemmer eller ikke, stiller jeg altså spørsmål ved hvordan vi kan forstå dem. Denne fremgangsmåten vektlegger aktørene bak fremstillingene, samt det faktum at fortielse kan ha hatt skiftende meninger til ulike tider og blant ulike aktører.

Foreliggende forskning

Forholdet mellom historie og minne – herunder fortielse og glemsel – har blitt mye forsket på internasjonalt, særlig knyttet til krig og voldelig konflikt. Eksempler er antologiene *Shadows of War. A Social History of Silence in the Twentieth Century* (2010), redigert av Efat Ben-Ze'ev, Ruth Ginio og Jay Winter, og *Beyond Memory. Silence and the Aesthetics of Remembrance* (2016), redigert av Alexandre Dessingué og Jay Winter. Andre sentrale bidragsyttere til tematikken er Aleida Assmann, for eksempel med artikkelen «Canon and Archive» (2010), og Paul Ricoeur med boken *Memory, History, Forgetting* (2000).

I norsk krigshistorisk kontekst har det kommet viktige bidrag til tematikken de siste årene.¹⁹ Joakim Aalmen Markussen har i sin doktoravhandling *Krigshistoriens livsløp. Samspillet, konkurransene og kampene om iscenesettelsen av Nord-Norges krigshistorie* (2020) undersøkt de kollektive minnene om de nordnorske krigshendelsene, som i stor grad har vært preget av påstander om fortielse og underkommunisering. Markussen kaster lys over prosessene som kan forklare hvorfor det har vokst frem en opposisjonell nordnorsk krigsfortelling, og problematiserer forestillingen om en enhetlig, offisiell fortelling om krigen.

16. Hagen 2021: 19–20.

17. Assmann 2010: 97–98.

18. Hagen 2021: 21–22.

19. Andre relevante utgivelser er Ola Svein Stugus *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne* (2021), som gir en oversikt over hvordan krigen har blitt minnet, forstått og brukt i norsk etterkrigskultur, og Synne Corells doktoravhandling *Krigens ettertid. Okkupasjonshistorien i norske historiebøker* (2010), som tar for seg hvordan den kollektive forståelsen av okkupasjonshistorien har blitt til og utviklet seg.

I antologien *Tid for anerkjennelse. Andre verdenskrig i nåtid og fortid* (2021), redigert av Trond Bjerckås, Thomas V.H. Hagen og Gunhild Aaby, blir forholdet mellom minne og glemsel i kunnskapshistorien om andre verdenskrig belyst gjennom ulike empiriske og teoretiske tilnærminger. Et gjennomgående fokus er kamp for anerkjennelse for ulike grupper eller individer.

Hvilket meningsinnhold som helt konkret ligger i *fortielses*begrepet, har imidlertid blitt diskutert lite av norske historikere: De som eksplisitt har adressert det, har i hovedsak konsentrert seg om kommersielle motiv ved bruken av begrepet, samt legitimering av egne prosjekter. I en artikkel i ovennevnte antologi undersøker Hagen minnekulturen om andre verdenskrig i sammenheng med kampen om oppmerksomhet og anerkjennelse, som han hevder er vår tids viktigste kapital. En fellesnevner for svært mange bøker om andre verdenskrig er ifølge ham påkalling av glemsel som markedsføringsstrategi, også når det gjelder fagbøker.²⁰ Historiker Teemu Ryymin har knyttet begrepet til historiebruk, og pekt på hvordan påstander om at noe har vært fortiet, skjult eller uoppdaget, er en hyppig brukt markedsføringsmåte.²¹

En annen typisk tilnærming til tematikken har vært å gå i klinsj med påstandene om fortielse og glemsel ved å vise at de *ikke* stemmer i den konvensjonelle betydningen av ordene. Et eksempel er åpningen av det nasjonale forskningsprosjektet «I en verden av total krig: Norge 1939–1945» i 2016 ved Norges arktiske universitet. Formålet var blant annet å belyse krigen i nord nærmere, og historieprofessor Tom Kristiansen ønsket å ta knekken på flere «myter», deriblant «at krigsherjingene i Nord-Norge er glemt, fortiet eller ignorert».²² Dette har også vært sentral tematikk i flere masteroppgaver i historie, for eksempel Agathe Kristin H. Bunes' oppgave *Heltinner i felt – og heltinner hjemme. En analyse av fremstillinger av norske motstandskvinner i den umiddelbare etterkrigstidens offentlighet* (2020). Et av hovedfunnene hennes var at påstandene om at motstandskvinnene var glemt og marginalisert i etterkrigstiden, ikke stemte.²³

Denne artikkelen viser empirisk hvordan alternative tilnærminger til tematikken kan belyse ulike og skiftende meningsinnhold i fortielsesbegrepet, noe som nyanserer utsagn om fortielse i historiesammenheng. Ved at bombingene av Laksevåg brukes som empirisk case, bidrar artikkelen også til ny kunnskap om minnekultur og historiebruk knyttet til andre verdenskrig.

Ble bombingene av Laksevåg fortiet og glemt etter krigen?

Som nevnt innledningsvis har det blitt hevdet at bombingene av Laksevåg ble fortiet i lang tid etter krigen, og at hendelsen dermed ble glemt på det nasjonale plan. Forstår man fortielsesbegrepet i konvensjonell betydning, innebærer slike utsagn at bombingene ikke ble snakket og skrevet om etter krigen – at den ble bevisst holdt skjult – for så å bli glemt i det kollektivet minnet om krigen. Som vi skal se, er påstandene om fortielse i denne forstand direkte misvisende.

20. Hagen 2021: 22.

21. Ryymin 2020.

22. Brøndbo 2016. Kristiansen stiller seg i likhet med Markussen kritisk til påstandene om at Nord-Norges krigshistorie er fortiet og glemt, men tilnærmingene deres er ulike: Mens nevnte forskningsprosjekt studerte krigen i nord på nye måter, for blant annet å avvise påstandenes gyldighet, undersøkte Markussen *iscenesettelsen* av denne krigshistorien, for å forklare hvorfor forestillingene om fortielse og glemsel likevel har blitt til.

23. Bunes 2020.

Helt fra den inntraff, og frem til i dag, har bombingene av Laksevåg blitt fremstilt i en rekke utgivelser. Frem til 1960 ble den først og fremst omtalt i aviser og lokale skrift. Samme måned som bombingene inntraff, skrev Aftenposten og Bergens Tidende (BT) – som på denne tiden var kontrollert av okkupasjonsmakten – nesten daglig om de mange konsekvensene av den.²⁴ Hendelsen ble også kort omtalt i noen av de illegale avisene under krigen.²⁵ De neste tiårene ble bombingene jevnlig omtalt av både Aftenposten og BT. I tillegg ble den skildret i lokale utgivelser: *Med Laksevåg opplysningskomité for gjenreisningen rundt i Laksevåg* (1946), *Det frivillige hjelpearbeid* (1949) og *Holen skole ved innvielsen 1. desember 1954* (1954). De to første ble utgitt for å spre informasjon om bombingene og dermed møte folks behov for å vite hva som hadde skjedd, mens det siste inkluderte hendelsen som en kort del av fortellingen om Holen skoles historie.²⁶ Alle fungerte som en offentlig erkjennelse av at Laksevåg og Holen skole ble bombet 4. oktober 1944, og at det medførte store sivile tap og materielle ødeleggelser. I den lange perioden etter den umiddelbare etterkrigstiden – fra 1960 og frem til i dag – har hendelsen blitt fremstilt i begge avisene med jevne mellomrom. Unntaket er årene mellom 1970 og 1990, hvor Aftenposten ikke omtalte den.²⁷

Bombingen av Laksevåg har også blitt fremstilt i en rekke faghistoriske verk: *Bergen i krig* (1978–79), oversiktsverket *Norge i krig* (1984–87) – som i ettertid har blitt karakterisert som et nasjonalt standardverk om krigen,²⁸ *Laksevågs historie* (1984–91), *Norsk krigsleksikon* (1995), *Barn under krigen* (2000) og *Krigsårene i Bergen* (2004).²⁹ Fremstillingene varierer i omfang, men viser uansett at hendelsen verken har vært fortiet eller glempt i faghistorisk sammenheng. *Norsk krigsleksikon* er særlig bemerkelsesverdig i den forbindelse: Fremst i leksikonet finner man nemlig en oversikt kalt «Norge i krigen», med årstall og datoer for 139 sentrale hendelser i kortfattet form. Under årstallet 1944 står det: «4.10.: Alliert flyangrep mot Laksevåg, store sivile tap.» Det viser at forfatterne anså bombingene som en betydelig hendelse under krigen, helt konkret som en av de 139 viktigste. Oversikten kan forstås som en kanonisering av krigens hendelser, og ved at bombingene av Laksevåg ble tatt med, ble den altså inkludert i en historisk kanon – synliggjort og anerkjent i en nasjonal fortelling om krigen. Det har ellers blitt utgitt en rekke bøker og skrift i ulike sjangre de siste tiårene som handler spesifikt om hendelsen, henholdsvis i 1991, 1994, 2004, 2006, 2007, 2008 og 2012.³⁰

I tillegg til omtale av hendelsen har ofrene for bombingene blitt minnet offentlig både nasjonalt og lokalt. Minneskriftet *Våre Falne* (1947–50), utgitt av den norske stat, inneholder korte biografier og fotografier av omkring 11 000 nordmenn som falt under krigen. *Lærerne som falt* (1949), utgitt av Norges lærerlag mfl., minnes 52 falne lærere. Bortimot alle som omkom av bombingene av Laksevåg, er listet opp i førstnevnte verk, stort sett med bombingene som oppgitt årsak. De fire lærerne blant disse er også omtalt i sistnevnte. Å bli skrevet inn i slike verk kan sees som en form for minnesmerke, både enkeltvis og kollektivt. Inkluderingen av ofrene fra Laksevåg viser at de betydde noe i minnekulturen og i den offentlige

24. Se Bergens Tidende 05.10.1944–27.10.1944 og Aftenposten 05.10.1944–17.10.1944, eventuelt Amundsen 2022: 16–17.

25. Fram 1944; Siste nytt 1944; Siste runde 1944.

26. Olsen 1946; Fasmer mfl. 1949; Steimler 1954.

27. Amundsen 2022.

28. Blant annet brukt av Stein Ugelvik Larsen i boken *I krigens kjølvann* (1999: 13). Han brukte betegnelsen om verk som fungerte som «standardsettere» ved at de ble «offisielle» historier som ga føringer for det som senere ble skrevet. Betegnelsen viser altså til verk som har vært viktige i formingen av den nasjonale minnekulturen om krigen.

29. Greve 1979; Skodvin 1984–87; Fossen 1984–91; Dahl mfl. 1995; Nøkleby & Hjeltnes 2000; Thowsen 2004.

30. Lyngvi 1991; Sundsteigen 1994; Frichsen 2004; Jensen 2006; Løkkeberg 2007a; Guldbrandsen 2008; Nedrebø & Sedal 2012.

fortellingen om krigen, samt at det som hadde skjedd, ble offisielt anerkjent. I tillegg har hendelsen og ofrene blitt minnet lokalt, gjennom minnesmarkeringer, oppsetningen av en rekke minnesmerker³¹ og opprettelsen av en minneforening.³²

Det er altså på ingen måte rimelig eller treffende å hevde at bombingene av Laksevåg har blitt fortiet eller glemt i den konvensjonelle betydningen av ordene. Jeg mener imidlertid at dette er en utilstrekkelig tilnærming til utsagnene om fortielse. Det er begrenset hvor mye forståelse man vinner ved å sjekke hvorvidt utsagn samsvarer med de virkeligheter de viser til. Som historikere bør vi også være opptatt av hvordan vi kan *forstå* utsagnene, slik denne artikkelen har som hovedhensikt å gjøre. I stedet for å kun tolke utsagn bokstavelig, for så å avvise gyldigheten av dem, søker jeg å øke forståelsen av hvorfor utsagnene likevel har blitt til. Det gjør jeg ved å kontekstualisere og historisere dem. Hensikten i den kommende delen er altså ikke å undersøke fortielse som et historisk fenomen, det vil si å vurdere hvorvidt eller på hvilken måte hendelsen har blitt fortiet i fortiden, men å forklare hva fortielsen har betydd for dem som har uttalt seg om det.

1944–45: Ulike fortellinger lanseres

Begreper historiske mening endrer seg over tid. Det gjelder også fortielsesbegrepet brukt om bombingene av Laksevåg. Fremstillinger fra den umiddelbare etterkrigstiden tyder på at fortielsen i denne perioden ikke ble knyttet til hendelsen som sådan, men til informasjonen folk ble presentert for. Helt siden bombingene inntraff i 1944, har det versert ulike fortellinger om den. I de okkupertkontrollerte BT og Aftenposten var fokuset på de sivile lidelsene, dødsfallene og ødeleggelsene som angrepet medførte. Det kom frem at det var de allierte som hadde sluppet bombene, og skildringene var svært dramatiske. De tragiske konsekvensene ble stadig understreket. Til tross for at søkelyset var på menneskene, og ikke det politiske, fremtrådte det en klar skyldstilskrivelse til de allierte.³³

De illegale avisene, som ble produsert og spredd i hemmelighet under krigen som en del av motstandsbevegelsen, fortalte en annen versjon. De var viktige i å bygge opp en opinion mot tyskerne, og hevdet å fortelle den *egentlige* sannheten om andre verdenskrig. Flere av de illegale avisene med størst utbredelse nevnte ikke bombingene av Laksevåg i det hele tatt.³⁴ I avisen *Siste runde*, som ble utgitt i Oslo, ble militære resultater og de sivile tapene på Holen skole kort beskrevet, men avisen fraskrev de allierte ansvaret for at skolebarna ble rammet, ved å rette skylden mot skolestyret.³⁵ En annen illegal Oslo-avis, *Siste nytt*, skrev ett avsnitt om bombingene, med hvilke fly som angrep, og hva som ble ødelagt av tyske ubåter og anlegg. Det stod ingenting om Holen skole, og det eneste som ble nevnt av andre sivile ødeleggelse/dødsfall, var T.H. Kleivdals lærfabrikk. Avisen *Fram*, utgitt i Bergen, viet tre avsnitt til bombingene. Her stod det at forbitrelsen vendte seg mot tyskerne, som hadde lagt sine sprengstoffer ved en kai «midt i hjertet af byen», og mot de kommunale myndighetene, som hadde

31. Mange minnesmerker på Laksevåg er satt opp til minne om falne fra krigen, f.eks. en minnelund og bronseskulptur til minne om barna på Holen skole, samt minnestøtter til de 16 medlemmene av det sivile luftvern som ble drept under bombingene, og til dem som omkom på Kleivdals lærfabrikk.

32. «Minneforeningen av 4. oktober i Laksevåg» ble opprettet i 2000 med formål om å samle dem som følte seg knyttet til Laksevåg og var berørt av bombingene, og hvert år å minnes ofrene. I minst ti år fremover ble minnestunder annonsert i BT.

33. Se Bergens Tidende 05.10.1944–27.10.1944; Aftenposten 05.10.1944–17.10.1944, eventuelt Amundsen 2022: 16–17.

34. F.eks. *Bulletinen* og *Alt for Norge*.

35. *Siste runde* 1944.

tillatt å la barna gå på skole rett ved det utpreget militære målet, og som heller ikke gjorde noe for å evakuere privathusene i nærheten.³⁶

I 1944 ble det altså lansert to nærmest motstridende fortellinger om det som hadde hendt. Mens BT og Aftenposten la ut i det vide og brede om de forferdelige konsekvensene for sivilbefolkningen, ble dette underspilt eller sett helt bort ifra i de illegale avisene, som søkte å skape tilslutning til de allierte og motstand mot nazistene. Begge parter fraskrev «sin» side skylden for tapene. Ut fra dette kan man si at ingen av avisene i 1944 fortalte utfyllende om hva som hadde skjedd, og fra et sivilt og lokalt synspunkt skjedde den største underdrivelsen i de illegale avisene – innenfor et motstandsnarrativ.

Det andre momentet som kan knyttes til en oppfatning blant folk om at informasjon om bombingene ble fortiet, er kong Haakons og kronprins Olavs uttalelser det påfølgende året. De besøkte Bergen og Laksevåg hver sin gang sommeren 1945 og holdt taler om det som hadde skjedd. Talene ble gjengitt i både Aftenposten og BT. Kronprinsen erklærte i juli at bombingene hadde forkortet krigen betraktelig, og at flygerne hadde trodd at Holen skole var evakuert. Kongen støttet opp under dette i sin tale i august, der han også understreket at «det ikke skyldtes uforsvarlighet eller hensynsløshet fra de militæres side når bombingene av u-båtstasjonen fikk skjebnesvangre følger». I tillegg uttalte han at «[e]n kunne ikke tenke seg at det var barn i Holen skole».³⁷ De knyttet seg til den fortellingen som de illegale avisene lanserte, og fraskrev de allierte all skyld. Senere har det blitt bevist at påstandene de fremsette (om at bombingene forkortet krigen, og at de trodde skolen var evakuert), ikke stemte, og at de ikke hadde rimelig grunnlag for å tro eller hevde dette.³⁸ Hvorvidt informasjonen bevisst ble holdt tilbake den gang, er ikke min hensikt å påvise, og hvilke faktorer som påvirket innholdet i talene, er en annen diskusjon. Poenget er heller at denne «feilinformasjonen» ga opphav til spekulasjoner i senere tid om at sentrale myndighetspersoner la lodd på en «sannhet» som lokalbefolkningen hadde rett på.

Historiografiske utviklingstrekk – underbelyst og skjevt fremstilt?

Historieskrivningen om bombingene av Laksevåg kan sees i lys av historiografiske utviklingstrekk. Det første momentet som kan knyttes til fortellingene i denne sammenheng, handler om underkommunisering av hvem som stod bak bombingene. Det er et mønster som er særlig fremtredende frem til 1970- og 80-tallet, der fremstillingene bestod av historiske oversiktsverk, minneskrift, lokale skrift og avisartikler. I de undersøkte avisene (etter krigen) ble ikke de allierte eksplisitt nevnt i forbindelse med hendelsen før i 1974 (BT) og etter 2000 (Aftenposten). De er heller ikke nevnt i noen av fremstillingene i *Lærerne som falt*, og bare i 13% av biografiene om ofre for Laksevåg-bombingen i *Våre falne*. I utgivelsene hvor de allierte ble nevnt før 1970, ble bombingene oftest forsvart eller fremstilt som en uunngåelig ulykke, slik at skyld og ansvar ikke ble tilskrevet dem.³⁹ I *Norge i krig*, hvor bombingene ble omtalt i to bind, kom hvem som utførte den, kun implisitt frem.

Denne underkommuniseringen av hvem som utførte angrepet, er ikke unikt for Laksevåg-tilfellet. Ola Svein Stugu har hevdet at ofrene for alliert krigføring lenge var et tabuområde i minnet om krigen.⁴⁰ Relatert til dette er den politiske situasjonen i Europa de første

36. Fram 1944.

37. Aftenposten 30.07.1945, 29.08.1945; Bergens Tidende 30.07.1945, 28.08.1945.

38. Nedrebø & Sedal 2012: 273–282.

39. F.eks. Fasmer mfl. 1949 og Steimler 1954.

40. Stugu 2021: 74.

tiårene etter krigen, da mye måtte glemmes for å konsolidere den nye vestlige militæralliansen mot den kommunistiske blokken. Den norske regjeringen markerte sin tilhørighet i vest ved å bli medlem av NATO i 1949, og bygget dermed videre på fellesskapet med vestmaktene som var opparbeidet gjennom krigen. Derfor ble det nok sett på som uheldig å kritisere de allierte og peke på dem som gjerningsmenn, og det påvirket hva som ble ansett som legitime tolkninger av krigen.

Fortellermønstrene knyttet til sivile tap som følge av alliert krigføring gjør seg også gjeldende i omtalen av andre allierte bombingener i de undersøkte samleverkene. I *Norges krig* er ikke bombingene av Laksevåg omtalt, men de allierte angrepene på Herøya, Vemork, Rjukan, Fosnavåg og Vallø står beskrevet i hvert sitt avsnitt i første bind. De sivile tapene de medførte, er ikke oppgitt i noen av dem. I tillegg er de allierte fremstilt i et godt lys gjennom utsagn som at de «arbeidet meget grundig og samvittighetsfullt». ⁴¹ I oppfølgeren *Norge i krig* er det sprikende mønstre. Beskrivelsene av allierte bombingener er relativt få og knappe (i likhet med de av Laksevåg-bombingen), men de allierte og de sivile tapene er stort sett nevnt. I noen av bindene blir kontroverser rundt angrepene trukket frem, mens i bindet *Verdenskrig* blir de allierte forsvart og gitt heltestatus. ⁴²

Den påståtte fortielsen av bombingene av Laksevåg har oftest fått sin forklaring i at hendelsen var vanskelig å forholde seg til fordi det var «våre allierte» som hadde forårsaket lidelsene. ⁴³ Sekvensen ovenfor viser at denne faktoren hadde innvirkning på hvordan man forholdt seg til og skrev om bombingene, og at den tilførte et kontroversielt aspekt. Det resulterte i at de alliertes rolle ble en undertrykt del av historien i mange fremstillinger, og kanskje at fortellingen til en viss grad ble undertrykt generelt. Det førte imidlertid ikke til at hendelsen som sådan ble *fortiet*, forstått i konvensjonell forstand.

Det andre momentet i historiografisk sammenheng handler om underkommunisering generelt: en oppfatning om at hendelsen ikke har fått den oppmerksomheten den burde fra et allment publikum. De nasjonale fortellingene om krigen frem til 1970-tallet – som utgjør den såkalte *patriotiske grunnfortellingen* – var stort sett preget av et patriotisk krigs- og kampperspektiv, sentrert rundt helter og motstandsmenn og deres kamp mot NS og okkupasjonsmakten. Det førte ofte til fortellinger bygget opp rundt dikotomier (de gode mot de onde etc.) og dermed mangel på nyanser og indre motsetninger. ⁴⁴ Gulbrandsen, som overlevde bombingene som barn, skrev i 2008 at hendelsen ikke hadde fått sin rettmessige plass i den offisielle fremstillingen av krigsårene, ⁴⁵ og krigshistoriker Ole Kristian Grimnes har uttalt til Aftenposten at Laksevågtragedien bør hentes mer frem i den nasjonale historieskrivningen om krigen, samt at den ikke står sterkt nok i vår nasjonale bevissthet. ⁴⁶ Argumentene som taler for en underkommunisering, er at hendelsen ikke er nevnt i standardverket *Norges krig*, at den bare er nevnt med to korte omtaler i *Norge i krig*, og at den ikke har blitt viet særlig oppmerksomhet på det nasjonale plan. Den kvantitative forskjellen i omtale mellom BT og Aftenposten illustrerer dette.

Dermed er det rimelig å hevde at bombingene av Laksevåg har fått forholdsmessig lite oppmerksomhet nasjonalt, og at hendelsen ikke har vært en særlig synlig del av de nasjo-

41. Steen 1947–1950: 734–739.

42. Skodvin 1984–87.

43. Se f.eks. Jensen 2006, Løkkeberg 2007b og Gulbrandsen 2008.

44. Disse tendensene har fått ulike betegnelser av ulike historikere (f.eks. «konsensus»), med små variasjoner i meningsinnhold. Jeg har hentet betegnelsen «den patriotiske grunnfortellingen» fra Stugu 2021: 49.

45. Gulbrandsen 2008:18.

46. Guhnfeldt 2011.

nale fortellingene om krigen frem til vår tid – det har vært en *underordnet* fortelling, ut ifra Hagens typologi. Dette skyldes nok til dels at det var de allierte som utførte bombingene, ettersom det ga fortellingen en sensitiv dimensjon, men det kan også forklares historiografisk: De første tiårene etter krigen var historieskrivningen dominert av politikk og kamp, fremfor sivile skjebner. Bombingen av Laksevåg var først og fremst en sivil katastrofe, med liten militær betydning for krigens gang. Dessuten ble den nasjonale krigshistorien lenge fortalt med hovedstaden og Østlandet som utsiktspunkt.⁴⁷ Dermed kan bombingene kategoriseres som en marginalisert fortelling – underordnet grunnet valg av perspektiv. Først med sosialhistoriens inntog, som gjorde seg gjeldende i Norge fra 1970-årene, så man en tydelig endring. Den innebar blant annet et «nedenfra og opp»-perspektiv, der alminnelige mennesker, sosiale grupper og tema som tidligere ikke hadde blitt viet oppmerksomhet, skulle løftes frem og skrives inn i historien.⁴⁸ Det ga mer rom for å kaste lys over konsekvensene av Laksevåg-bombingen. I tillegg har en moralsk vending i historieskrivningen om krigen, datert til 1990-årene, gitt krigens ofre en hovedrolle.⁴⁹ Her stod jødene i en særstilling, men også andre ofre av krigen ble løftet frem. Når det gjelder bombingene av Laksevåg, har dette gitt seg utslag i et økt antall utgivelser om hendelsen fra denne tiden og fremover, utgivelser som er sentrert rundt lidelsene, erfaringene og dødsfallene som bombingene i 1944 førte med seg.

Historiebruk og oppløst tolkningsmonopol

De siste tre tiårene har det blitt skrevet en rekke bøker og avisinnlegg om bombingene av Laksevåg av personer uten faghistorisk bakgrunn, men med en spesiell tilknytning til hendelsen – oftest ofre eller etterkommere av ofre.⁵⁰ Det har bidratt til en dreining i fremstillingene fra det realhistoriske til det erfaringsmessige,⁵¹ samt større fokus på krigens ettertid og langtidsvirkningene av bombingene. Fremstillingene varierer når det gjelder empirisk grunnlag, og har dermed ulik begrunnelsesstatus, men de påvirker uansett hvordan folk forstår fortiden. Forfatterne bak dem har tilskrevet hendelsen mening på ulike og noen ganger helt motstridende måter. Konsekvensen er at den faglige historieskrivningen trolig har spilt en veldig begrenset rolle for hendelsens utvikling i minnekulturen.

De nye stemmenes inntog har hatt betydning for hva som menes med «fortielse». Det handler blant annet om behovet for å skrive sin egen historie. Et godt eksempel på dette er *Holen skole* (2008), skrevet av Gulbrandsen, som selv opplevde bombingene. I heftets siste del, «Den store fortielsen», knyttet han fortielsen til flere aspekter. Ifølge Gulbrandsen var angrepet tabulagt i mange tiår, noe han påstod å kunne bevise: Overlevende barn ble oppmuntret til ikke å snakke om det som hadde skjedd, og de ble møtt med en mur av taushet. De voksne var tause fordi de ikke ville bli stemplet som tyskervennlige eller nazisympatisører. Dette illustrerer at fortellingens sensitive dimensjon også har resultert i tabuisering av historien. Videre hevdet han at hendelsen var fortiet, i beste fall sterkt tonet ned, i den offisielle fremstillingen av krigsårene. Her viste han til tidligere nevnte *Norges krig* og *Norge i krig*, samt Aschehougs og Gyldendals *Store Norske Leksikon* (1978). Ingen av dem var i nærheten av å yte katastrofen rettferdighet, mente han. Behandlingen av de overlevende med senska-

47. Stugu 2021: 42.

48. Heiret mfl. 2013: 346.

49. Assmann 2015: 207; Grimnes 2020: 281–283; Stugu 2021: 170–171.

50. Se Sundsteigen 1994; Frichsen 2004; Jensen 2006; Løkkeberg 2007a og Gulbrandsen 2008, samt en lang rekke avisinnlegg, fortrinnsvis i BT.

51. Det erfaringsmessige var ikke fraværende i fremstillinger før dette; dreiningen viser til en forskyvning av fokus.

der så han også som et uttrykk for motviljen mot å erkjenne det som hadde skjedd. Til slutt trakk han frem skuffelsen over sitt eget fagforeningsblads holdning, som hadde oppfordret medlemmer til å sende inn bidrag om opplevelser som kunne utfylle den offisielle historien om okkupasjonstiden. Guldbrandsen tok kontakt og ble bedt om å sende en artikkel, men bladet valgte å ikke la den komme på trykk.⁵² Guldbrandsens ytringer kan, sett som talehandlinger, leses som krav om anerkjennelse – både av hendelsen generelt og av hans egne opplevelser.

At folk på Laksevåg ikke snakket med hverandre om bombingene i ettertid, har blitt uttrykt gang på gang etter 1990. I tillegg til å ha vært kontroversiell og tabuisert, har historien vært svært emosjonell: Mange utsagn i fremstillingene handler om at man unngikk temaet fordi det var vanskelig å snakke om, enten for en selv eller for de rundt.⁵³ Disse erfaringene kan ha skapt et inntrykk hos folk om at bombingene var tabulagt og fortiet i samfunnet generelt. Påstander om fortielse kan altså ha oppstått med utgangspunkt i personlige anliggender, knyttet til enkeltpersoners oppvekst- og nærmiljøforhold til hendelsen. De subjektive fremstillingene kan så ha blitt generalisert og reproduisert til kollektive inntrykk om at hendelsen var fortiet på et offentlig plan. Avisene kan også ha støttet opp under et inntrykk hos leserne om at bombingene var blitt fortiet, dysset ned eller glemt generelt, gjennom overskrifter som «De glemte barna på Laksevåg», «Krigens største tap i glemmeboken» og «Den store fortielsen».⁵⁴

To av de større utgivelsene, Vibeke Løkkebergs *Allierte. Roman* (2007) og Ingebjørg Jensens tegneseriebok *Bomber over barneskolen* (2006), er skrevet i en skjønnlitterær sjanger (virkelighetslitteratur), og begge forfatterne har vært sentrale i å fremme påstander om fortielse av hendelsen. Løkkeberg skrev *Allierte* med utgangspunkt i historien til sin egen familie, som ble hardt rammet av bombingene i 1944. Selv slet hun med å vokse opp i en familie som var sterkt preget av krigens påkjenninger. Romanen tematiserer bombingene og tiden etterpå, og inneholder kontroversielle påstander om hva som skjedde, deriblant at motstandsorganisasjonen Milorg visste om angrepet på forhånd. Hun uttalte i intervjuer både før og etter utgivelsen at det var sannheten om bombingene som ble formidlet i boken – en sannhet folk ikke var klare til å høre fordi seierherren fortsatt hadde eneretten på den.⁵⁵ Det provoserte mange og førte til voldsom debatt i media, der Løkkeberg ble anklaget for historieforfalskning og anmeldt for æreskrenkelser mot Forsvaret og Milorg. På sin side hevdet hun at det hun gjorde, var å fortelle den sannheten som ingen våget å si, «[o]g som også er blitt fortiet av historikerne og pressen».⁵⁶

De kontroversielle påstandene til Løkkeberg, sammen med de mange udokumenterte og (ofte) motstridende påstandene som ble publisert i avisene, har nok skapt en usikkerhet hos mange om hva som egentlig skjedde. Det kan knyttes til oppfatninger om fortielse av utvalgt informasjon om bombingene, som diskutert tidligere i artikkelen. Denne betydningen av fortielse, som ble etablert i 1944, har altså blitt videreført i nye former.

I likhet med *Allierte* er *Bomber over barneskolen* skrevet ut ifra forfatterens tilknytning til familiens erfaring; man kan lese i omslagsteksten til sistnevnte at Jensens farmor døde under angrepet. Flere studier viser hvordan krig påvirker menneskers identitetsfølelse i flere generasjoner, og at hemmelighold på det området kan være en stor belastning for etterkommere

52. Guldbrandsen 2008: 18–23.

53. Se f.eks. Lyngvi 1991: 46, 73, 112, 145, 194.

54. Ask 2001; Guhnfeldt 2011; Guldbrandsen 2007.

55. Se f.eks. Løkkeberg 2007b.

56. Tønder 2007.

dersom de ønsker å vite mer.⁵⁷ I disse tilfellene vil de merke at det har skjedd noe av stor betydning, som har preget foreldrene eller besteforeldrene – men de vet ikke hva, og får dermed ikke mulighet til å bearbeide det. Som paraplybegrep brukes «intergenerational transfer» om denne typen påvirkning eller overføring mellom generasjoner. Kathrin Pabst (2021) har undersøkt fenomenet i forbindelse med langtidskonsekvenser av krig, og vist at overføringen ser ut til å være spesielt utpreget når traumatiserende opplevelser ligger til grunn.⁵⁸ Etterkommere av dem som ble rammet av bombingene av Laksevåg, kan lett falle inn under en slik gruppe, noe Jensen tematiserer i sin bok: Fortellingen åpner med at et barnebarn lurert på hvorfor bestemoren blir så redd av ballongsmell, og får et unnvikende svar fra bestefaren: «Det er ikkje nokke å bry seg om. Det e nokke med krigen.»⁵⁹

Fremstillingene av bombingene som er skrevet av etterkommere av ofre, kan også forstås i lys av begrepet «etterminne».⁶⁰ Begrepet viser til en form for affektivt minne som ikke springer ut fra en persons egne erfaringer, men fra andres – ofte familiemedlemmer.⁶¹ For eksempel har sterke, traumatiske opplevelser av holocaust blitt overført til etterfølgende generasjoner gjennom fortellinger, bilder og atferd, på en så dyptloddende måte at de ser ut til å utgjøre minner i seg selv. Slike minner er ikke basert på hukommelse, men på forestillingsevner, projeksjon og innlevelse, noe som medfører dyp, emosjonell involvering i andres skjebner.⁶² Etterminne kan bidra til å forklare hvorfor etterkommere og andre, til tross for at de ikke selv opplevde bombingene, har engasjert seg for å skape mer oppmerksomhet rundt det som skjedde.

Krav om anerkjennelse av traumer og senskader

Fortielsen i forbindelse med bombingene av Laksevåg handler i størst grad om de langvarige traumene og senskadene til dem som overlevde. Dette aspektet ble ikke viet offentlig oppmerksomhet før fra slutten av 1980-tallet: Første gang i en BT-artikkel fra 1988, der overlevende fortalte at det ikke fantes krisepsykiatri den gangen, og at de hadde fått mén i ettertid som de mente kunne ha utspring i bombeangrepet.⁶³ Dette var en oversett del av historien, som i tillegg har hatt et sterkt emosjonelt aspekt. Tausheten om *langtidsvirkningene* fortsatte frem til utgivelsen av Kjell Fossens tredje bind av *Laksevågs historie* (1991). I den ble det nevnt at mange ble preget for livet, for eksempel at «Anna reddet livet men mistet sin helse, som flere andre av hennes skolekamerater».⁶⁴ Samme år utga Arne Lyngvi *Bomber over Laksevåg*, hvor han satte søkelys på «krigens langtidsofre» – definert som de som måtte slite med varige fysiske eller psykiske problemer. Han påpekte at mange av ofrene hadde tidd om problemene sine – fordi krisepsykiatri ikke fantes, fordi de ikke ville plage andre med problemene, eller fordi de strevde med å sette ord på dem. I tillegg hadde mange syntes at de aldri var blitt hørt eller ordentlig forstått.⁶⁵ Offerbegrepet knyttet til bombingene ble med disse utgivelsene utvidet til også å inkludere dem som hadde overlevd og satt igjen med traumer og senskader. Dette ble fra 1990-tallet det dominerende fortellermønsteret i fremstillingene

57. Se f.eks. Smith-Solbakken & Weihe 2018 og Pabst 2021.

58. Pabst 2021: 80, 98.

59. Jensen 2006: 3.

60. Begrepet viser til det Hirsch (2008) omtaler som «postmemory».

61. Hirsch 2008: 103.

62. Hirsch 2008: 106–107.

63. Sæveraas 1988.

64. Fossen 1984–1991, bd. 3: 534–544.

65. Lyngvi 1991: 8–9.

av bombingene. Det ble tematisert i en rekke BT-artikler på 1990-tallet, vektlagt i forordet til *Tragedien i Laksevåg* (1994) og belyst i flere av tekstene i *Vi reiste oss igjen* (2004).⁶⁶ I disse tekstene var det altså *langtidsvirkningene* som ble knyttet til fortielsesaspektet, ikke bombingene som sådan.

På 2000-tallet var søkelyset fortsatt rettet mot langtidsofrenes lidelser, nå sammen med sterke krav om anerkjennelse. Mange fikk stadige avslag på søknader om krigspensjon, og opplevde det som at norske myndigheter ikke var villige til å anerkjenne det de hadde vært gjennom. Det kom til uttrykk i media gjennom utsagn som: «Pengene betyr ikke så mye. Det viktigste er at vi blir trodd.»⁶⁷ Ifølge Hagen er krav om anerkjennelse både et dypt menneskelig behov, men også svært tidstypisk, ved at det preger minnekulturen om andre verdenskrig. Det handler om følelsen av å bli sett, hørt, respektert og forstått, samt få bekreftet sin egen fortolkning av fortiden.⁶⁸ Omtale, oppmerksomhet og økonomisk kompensasjon er viktige former for anerkjennelse. Utover på 2000-tallet var anerkjennelse for Laksevåg-ofrene sterkest knyttet til den symbolske betydningen av krigspensjon, og kampen for dette ble strevsom for mange. I media ble det til et langvarig, affektivt ordskifte fra 2006 til 2008.⁶⁹ En viktig årsak til at anerkjennelse av traumene ble så viktig for langtidsofrene, var at de fleste aldri hadde snakket om plagene sine. Manglende krisepsykiatri og forestillingen om at «barn glemmer», gjorde at de verken fikk bearbeidet traumene eller anerkjent dem. Flere uttrykte i media at de hadde følt seg glemt i ettertid, og aldri ordentlig hørt eller forstått.⁷⁰ For dem var det altså *dette* fortielsen handlet om. Etter hvert kan det ha blitt tolket og reproduisert til at det gjaldt selve bombingene og de umiddelbare konsekvensene i 1944.

Konklusjon

«Fortielse» kan bety ulike ting, som analysen av fremstillinger av bombingene av Laksevåg viser. En konvensjonell forståelse av fortielse innebærer at noe ikke har blitt snakket om fordi det bevisst har blitt holdt skjult. Som vist er det helt urimelig å hevde at bombingene av Laksevåg har vært fortiet i denne forstand. Hendelsen ble fra første stund dekket av pressen og jevnlig omtalt helt frem til vår tid. Den ble fremstilt i en rekke lokale utgivelser i tiåret etter krigen, og minnet lokalt gjennom oppsetningen av minnesmerker, minnemarkeringer og stiftelsen av en minneforening. Dødsopfrene fra bombingene ble inkludert i offisielle minneskrift – og dermed inkludert i en offentlig minnefortelling – og flere historiske samleverk har siden 1970-tallet og fremover omtalt bombingene. Til tross for at påstandene om fortielse i denne betydning ikke har empirisk hold, er det mange som hevder at det er slik. Det betyr at man må forstå «fortielse» på en annen måte.

Den første måten man kan forstå «fortielse» på i en historisk forståelse av begrepet, er at det handler om fortielse av *informasjon* om bombingene. Helt fra 1944 til ut på 2010-tallet har det versert ulike fortellinger om hva som skjedde, med motstridende former for skyldtilskrivelse og forklaringsfaktorer. Blant disse er kongen og kronprinsens offisielle uttalelser i 1945, der de fremsatte påstander om bombingene som senere ble tilbakevist. Dette henger sammen med at det i mange tiår fant sted en underkommunisering eller undertrykking av hvem som hadde utført bombingene. Tendensen til aktivt å unngå å fremstille de allierte i et dårlig lys speiler de historiografiske trekkene i perioden. Man kan også snakke om under-

66. Sundsteigen 1994: 3; Frichsen 2004: 13, 16, 22.

67. Jansen 2005.

68. Hagen 2021: 16, 22.

69. Amundsen 2022: 84, 87–90.

70. Amundsen 2022: 78.

ordning generelt, i form av marginalisering: en oppfatning om at hendelsen ikke har fått den oppmerksomheten den burde ha fått i den nasjonale fortellingen om krigen, ettersom den hovedsakelig har blitt viet oppmerksomhet lokalt. Også det kan forklares ut ifra historioGRAFISKE utviklingstrekk – som en naturlig konsekvens heller enn bevisst fortielse.

At mange av fremstillingene av bombingene de siste tre tiårene har vært skrevet av ikke-historikere med et personlig forhold til hendelsen, har også hatt en innvirkning. Mens noen har skrevet sin egen historie, har andre skrevet på vegne av familiemedlemmers erfaringer, kanskje som et resultat av såkalt intergenerasjonell overføring eller etterminne. De har tilskrevet hendelsen mening på ulike måter. De fleste av dem hadde til felles at de vokste opp med at det som skjedde, ble tiet om innad i familien, og gjerne også i lokalsamfunnet. Disse erfaringene kan ha skapt et inntrykk hos dem om at bombingene var tabulagt og fortiet i samfunnet generelt, en forestilling som skulle bli generalisert og reproduisert til kollektive inntrykk om at den ble fortiet også på et offentlig plan. Historien om hendelsen har vært både emosjonell, tabuisert og kontroversiell, og denne sterke sensitive dimensjonen har påvirket hvordan bombingene og dens ettertid har blitt omtalt og forstått. De personlige og individuelle erfaringene har utfordret historikernes tolkningsmonopol på fortiden.

Det som i størst grad ser ut til å ha formet hendelsen i minnekulturen, er knyttet til traumene og senskadene hos dem som overlevde bombingene, noe som lenge ble oversett. For mange er det *dette* de har snakket om når de har snakket om fortielse. Både valg av perspektiv og manglende kunnskap kan forklare denne underordningen. Traumene ble ikke viet offentlig oppmerksomhet før på slutten av 1980-tallet, og mange vokste opp uten å føle at de kunne snakke om plagene sine. Den lange og vanskelige kampen for krigspensjon på 2000-tallet handlet for de fleste først og fremst om anerkjennelse fra myndighetene av det de hadde opplevd som følge av bombingene og i *etterkant* av den.

Det er rom for å diskutere fortelsesbegrepet mer allment. Når «fortielse» blir brukt om andre hendelser under krigen, vil det ofte være mulig og fristende å vise til rekker med bøker og plasser der de *er* omtalt, for så å fraskrive påstandene all legitimitet. Det er ikke en uvanlig tilnærming til fenomenet. Da blir fortelsesretorikken gjerne kun forklart med det kommerisielle oppsvinget i minnekulturen om krigen, hvor det er en typisk markedsføringsstrategi å fremstille noe som tidligere ukjent og skjult. I mange tilfeller vil nok dette stemme i større eller mindre grad, men i andre – slik som med bombingene av Laksevåg – er saken mye mer komplisert og knyttet til mange ulike aspekter. Utsagn og forestillinger om fortielse bør derfor utforskes og utfordres videre, også i andre sammenhenger.

Litteratur

- Amundsen, M.S. (2022). *Fortiet krigshistorie? En analyse av fremstillinger av bombingene av Laksevåg/Holen skole 4. oktober 1944* [masteroppgave, Universitetet i Bergen]. <https://bora.uib.no/bora-xmlui/handle/11250/3000422>
- Ask, Ø. (2001, 2. april). De glemte barna på Laksevåg. *Bergens Tidende*. <https://www.bt.no/kultur/i/Gx8wJ/de-glemte-barna-paa-laksevaag>
- Assmann, A. (2010). Canon and Archive. I A. Erll & A. Nünning (red.), *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook* (s. 97–108). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110207262.2.97>
- Assmann, A. (2015). Dialogic Memory. I P. Mendes-Flohr (red.), *Dialogue as a Trans-disciplinary Concept. Martin Buber's Philosophy of Dialogue and its Contemporary Reception* (s. 199–214). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110402223-013>

- Brøndbo, S. (2016, 29. august). Krigsprofessoren vil være «Mythbuster». UiT Noregs arktiske universitet. https://uit.no/nyheter/artikkel?p_document_id=480199
- Bunes, A. (2020). *Heltinner i felt – og heltinner hjemme. En analyse av fremstillinger av norske motstandskvinner i den umiddelbare etterkrigstidens offentlighet* [masteroppgave, Universitetet i Bergen]. <https://bora.uib.no/bora-xmliui/handle/1956/22644>
- Dahl, H.F., Hjeltnes, G., Nøkleby, B., Ringdal, N.J., & Sørensen, Ø. (1995). *Norsk krigsleksikon 1940–45*. J. W. Cappelens Forlag.
- Den norske stat. (1949–1951). *Våre Falne 1939–1945*. Grøndahl.
- Fasmer, H.B., Kordt, A., & Madsen, T. (1949). *Det frivillige hjelpearbeid i Bergen og Laksevåg etter krigsulykkene i 1944*. Hovedutvalget for Pengebidragsfordelingen.
- Fossen, K. (1984–1991). *Laksevågs historie. Strandstedet, jordbruks- og fiskerlandet ved søndre led*. Bergen kommune.
- Fram. (1944, 7. oktober). Tilgjengelig fra UB Bergen – Spesialsamlingene. <https://digitalt.uib.no/handle/1956.2/2460>
- Frichsen, S. (2004). *Vi reiste oss igjen. Et 60-års minne: 4. oktober 1944–2004*. Minneforeningen av 4. oktober 1944.
- Greve, T. (1978–1979). *Bergen i krig*. Eide.
- Grimnes, O.K. (2020). Hvordan har historieskrivningen om okkupasjonsårene skiftet over tid? *Nytt Norsk Tidsskrift*, 37(3), 274–286. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2020-03-09>
- Guhnfeldt, C. (2011, 19. oktober). Krigens største tap i glemmeboken. *Aftenposten*. <https://www.aftenposten.no/norge/i/pQ73V/krigens-stoerste-tap-i-glemmeboken>
- Guldbrandsen, T.F. (2007, 14. oktober). Den store fortielsen. *Bergens Tidende*. <https://www.bt.no/btmeninger/kronikk/i/ezMbg/den-store-fortielsen>
- Guldbrandsen, T.F. (2008). *Holen skole. 23. august 1920 – 4. oktober 1944*. Øystese trykkeri.
- Hagen, T.V.H. (2021). Tid for anerkjennelse. Andre verdenskrig 75 år etter frigjøringen. I T. Bjerkås, T.V.H. Hagen & G. Aaby (red.), *Tid for anerkjennelse. Andre verdenskrig i fortid og i nåtid* (s. 13–38). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.148.ch1>
- Heiret, J., Ryymin T., & Skålevåg, S.A. (2013). *Fortalt fortid. Norsk historieskriving etter 1970*. Pax.
- Hirsch, M. (2008). The Generation of Postmemory. *Poetics Today*, 29(1), 103–128. <https://doi.org/10.1215/03335372-2007-019>
- Jansen, K. (2005, 20. november). Får krigspensjon etter 60 år. *Bergens Tidende*. <https://www.bt.no/nyheter/lokalt/i/77LGK/faar-krigspensjon-etter-60-aar>
- Jensen, I. (2006). *Bomber over barneskolen. Bombingen av Holen skole 4. oktober 1944*. Sprekstrekk.
- Larsen, S.U. (1999). *I krigens kjølvann. Nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*. Universitetsforlaget.
- Lyngvi, A. (1991). *Bomber over Laksevåg. 4. oktober 1944 og tiden som fulgte*. Alma Mater.
- Løkkeberg, V. (2007a). *Allierte. Roman*. Aschehoug.
- Løkkeberg, V. (2007b, 18. mai). Et fritt ord i et fritt land. *Aftenposten*. <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/wO3BP/et-fritt-ord-i-et-fritt-land>
- Nedrebø, Y., & Sedal, P. (2012). «Bombemål S/N 102 Bergen». *De allierte bombeangrepene på Laksevåg i 1944 og 1945*. Spartacus.
- Norges Lærerlag, Norges Lærerinneforbund og Norsk Lektorlag. (1949). *Lærerne som falt*. Minneskrift. Aschehoug.
- Nøkleby, B., & Hjeltnes, G. (2000). *Barn under krigen*. Aschehoug.
- Olsen, J.B. (1946). *Med Laksevåg opplysningskomite for gjenreisningen rundt i Laksevåg*. Laksevågs kommunes Opplysningskomite.
- Pabst, K. (2021). «Det snakker vi ikke om! Familiehemmeligheter etter krigen». Et blikk på krigens langtidskonsekvenser i et tre-generasjoners perspektiv. I T. Bjerkås, T.V.H. Hagen & G. Aaby (red.),

- Tid for anerkjennelse. Andre verdenskrig i fortid og i nåtid* (s. 79–104). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.148.ch4>
- Ryymmin, T.S. (2020, 19. mars). Bruk og misbruk av historien? *Norgeshistorie*. <https://www.norgeshistorie.no/studere-fortid/historie-i-bruk/2010-bruk-og-misbruk%20av%20historien.html>
- Siste nytt. (1944, 7. oktober). Tilgjengelig fra UB Bergen – Spesialsamlingene. <https://digitalt.uib.no/handle/1956.2/2771>
- Siste runde. (1944, 7. oktober). Tilgjengelig fra UB Bergen – Spesialsamlingene. <https://digitalt.uib.no/handle/1956.2/2772>
- Skinner, Q. (2002). *Visions of Politics*, bd. 1, *Regarding Method*. Cambridge University Press.
- Skodvin, M. (red.). (1984–1987). *Norge i krig. Fremmedåk og frihetskamp 1940*. Aschehoug.
- Smith-Solbakken, M., & Weihe, H.-J.W. (2018). Post-traumatic stress reactions in a long-term and several generation perspectives. *Multicultural Studies*, (1), 119–141. <https://doi.org/10.23734/mcs.2018.1.119.141>
- Steen, S. (red.). (1947–1950). *Norges krig 1940–1945*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Steimler, B.H. (1954). *Holen Skole, et festskrift ved innvielsen 1. desember 1954*. Skolens byggekomite.
- Stugu, O.S. (2021). *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*. Det Norske Samlaget.
- Sundsteigen, R. (1994). *Tragedien i Laksevåg. Bombeangrepet i Laksevåg 4. oktober 1944*. Laksevåg Kultur Historiske Forening v/4. oktober komiteen.
- Sæveraas, S. (1988, 15. oktober). Bombene skilte klassen. *Bergens Tidende*, s. 17.
- Thowsen, S. (2004). *Krigsårene i Bergen – sett gjennom kameraøyet*. Forlaget Livskunst.
- Tønder, F.B. (2007, 24. oktober). Løkkebergs manifest. *Bergens Tidende*. <https://www.bt.no/kultur/i/Br0ne/loekkebergs-manifest>